

Prohra s fatálními důsledky. Politický vývoj po prusko-rakouské válce z pohledu vídeňského nuncia

Loss with fatal consequences. Political developments after the Prussian-Austrian War from the point of view of the Viennese Nuncio

Jitka Jonová / jitka.jonova@upol.cz

Katedra církevních dějin a církevního práva, Cyrilometodějská teologická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, CZ

Abstract

The Austro-Prussian War (1866) marked a new development in the European power struggle. While Prussia demonstrated that it was one of the strongest powers, Austria's defeat revealed the problems in its internal-political as well as international position. Italy exploited Austria's weakness to make territorial gains. In his reports, the nuncio in Vienna mentioned some important issues: the ongoing national controversies within the monarchy, the danger from German communities wishing to join with Germany, and the spectre of a European war. In many cases his concerns would become reality.

Keywords

The Austrian Monarchy, Austria-Hungary, Papal Diplomacy, 1866, the Austro-Prussian War, Mariano Falcinelli Antoniaci

---

Studie je výstupem z grantu Papežství, kurie a katolická církev v českých zemích 1820–1938. Vzájemné vztahy, česká specifika a fenomén ultramontanismu (GAČR, P 410, 15–1709S). Autorka za tuto podporu děkuje.

Prusko-rakouská válka sice netrvala dlouho, pouze pár měsíců, ale ukázala sílu Pruska a naopak slabost Rakouska. Diplomatické zprávy vídeňského nuncia samozřejmě primárně sledovaly situaci církve v Rakousku, ale také vnitřní politickou situaci Rakouska i jeho postavení v mezinárodní politice. Mnohdy nuncius velmi dobře odhadl možné negativní politické následky vývoje, které později v Evropě nastaly.

Mírové snahy o vyřešení konfliktu

Vídeňský nuncius Mariano Falcinelli Antoniaci¹ věnoval událostem před vypuknutím Prusko-rakouské války i jejímu průběhu a následkům velkou pozornost. Po obsazení většiny papežského státu sjednocenou Itálií (1861) nebylo v zájmu Svatého stolce, aby Itálie získala další územní na úkor Rakouska. Vždyť dřívější prohra Rakouska v Italsko-rakouské válce v r. 1859 vedla nejen ke ztrátě Lombardie ve prospěch Itálie, ale také posílila sjednocující snahy Itálie, které byly vedeny na úkor papežského státu, a vedly k vyhlášení sjednocené Itálie. Podobně ani pruská politika nebyla Svatému stolci blízká. Komplikovanější byla důvěra vůči Francii. Po revolučních událostech v Itálii roku 1848 se Francie postavila za zájmy Svatého stolce a pomohla papeži Piu IX. k návratu do Říma. Ale o deset let později už stála na straně Piemontu a získala Savojsko a Nice (1860), a napomohla tak ke sjednocení Itálie.²

Existence papežského státu pak z pohledu Rakouska vyvažovala revoluční nebezpečí italského království. V tomto ohledu byly zájmy Rakouska a Svatého stolce shodné. Ale samozřejmě Vídeň sledovala primárně své územní zájmy v Itálii.³

Ještě před válkou nuncius vnímal, že v zahraniční politice alespoň mezi Rakouskem a Francií panují dobré, přátelské vztahy (i přes následky Druhé italské války za nezávislost, kdy Francie byla na straně Piemontu). Což nuncius považoval za pozitivní protiváhu proti Prusku a Itálii (tyto státy později v dubnu skutečně uzavřely spojení). Měl být také ujišťován, že Rakousko vždy bude hájit suverenitu Svatého stolce.⁴ Na nejistotu francouzských záruk upozorňoval rakouský ministr zahraničí hrabě Alexandr Mensdorff-Pouilly⁵

1 Mariano Falcinelli Antoniaci (1806–1874), 1858–1863 internuncius v Brazílii, nunciem ve Vídni byl od srpna 1864 do prosince 1873, r. 1873 jmenován kardinálem. Squicciarini, Donato: *Nunzi apostolici a Vienna*. Città del Vaticano 1998, s. 265–269, De Marchi, Giuseppe: *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*. Città del Vaticano 2006, s. 47–48.

2 Procacci, Giuliano: *Dějiny Itálie*. Praha 1997, s. 245–250, 258–260.

3 Engel-Janosi, Friedrich: *Österreich und der Vatikan 1846–1918*. Bd. 1. Die Pontifikate Pius IX. und Leos XIII. (1846–1903). Graz 1958, s. 85–114.

4 Archivio Segreto Vatica, Città del Vaticano (dále jen ASV), Segreteria di Stato (dále jen Seg. di Stato), an. 1867, rub. 165, fasc. 23., f. 8–9r, 10. 1. 1866.

5 Po prohrané válce a ztrátě Benátska rezignoval. Alexandr Mensdorff-Pouilly získal jako první titul kníže z Ditrichštejna na Mikulově (jeho manželkou byla Alexandrina von Dietrichstein-Proskau-Leslie) a jistě mu nebylo příjemné, že právě v Mikulově Prusové měli hlavní stan.

s tím, že jsou velmi komplikované.⁶ Vždyť to byla Francie, která stála po boku sardinských vojsk při válečných operacích proti Rakousku v roce 1859.

První italský král Viktor Emanuel II. nijak nezakrýval svoje úsilí získat Benátsko. I když Rakousko vnímalo svá práva na dané území jako nesporná, bylo ochotno v zájmu míru (vyřešení sporů s Pruskem a Itálií) se Benátska vzdát, ale pouze pokud by to byla jediná možnost jak zachovat mír.⁷

Vídeň proklamovala svůj zájem zachovat rovnováhu sil v Evropě. Rakousko chtělo usilovat o mírové řešení sporů o tzv. zálabské oblasti (zvl. Šlesvicko a Holštýnsko), vyřešení sporů s Itálií. Úsilím o mír by tak chtělo odvrátit Evropu od katastrofy v podobě války. Navzdory obtížím je tak třeba neustále připomínat zájem Rakouska na mírovém řešení. Rakousko očekávalo, že mocnosti budou respektovat rakouská územní práva. Rakousko také nesouhlasilo s tím, aby papežská vláda byla vylučována z jednání, zvláště pokud se jedná o území Itálie.⁸

Případné vzdání se Benátska chtělo Rakousko kompenzovat jiným územním ziskem, po špatných zkušenostech se správou území Holštýnska, které bylo příliš daleko od mateřského státu, se objevila myšlenka, zda by nebylo možné vyměnit Benátsko za dříve ztracené Slezsko. Tato myšlenka vycházela z předpokladu, že by válka vypukla a Rakousku by se podařil brilantní vojenský úspěch, upevnilo by se jeho postavení v Evropě a umožnilo by to lepší podmínky k vyjednávání. Rakousko však i v případě Benátska odmítalo údajně právo jednotlivých národů Itálie (a právě otázka uznání práv jednotlivých národů představovala v Evropě velmi palčivý problém nejen v případě Itálie). Objevily se obavy, aby v Evropě nenarůstala vzájemná zášť. Rakousko se také odvolávalo na curyšskou mírovou smlouvu (1859).⁹ Veškeré možnosti smíru však byly Pruskem odmítány. Bylo jasné, že Prusku nejde o mírové vyřešení sporu, ale o válečnou ukázkou své moci.

Podobně i nuncius sděloval, že válka je očekávána každým dnem. Francie se považuje za neutrální, nuncius si však nebyl jist, nakolik bude možné očekávat od Francie pomoc proti italským zájmům.¹⁰

Snahy o diplomatické řešení však Prusko definitivně odmítlo a prohlásilo Německý spolek za rozpuštěný. Diplomatické styky mezi Pruskem a Rakouskem byly přerušeny. 12. června podepsalo Rakousko dohodu s Francií, že dá Benátsko do správy Napoleonu III. Prusko obsadilo Holštýnsko, aniž by se jakkoliv dohodlo s Rakouskem. Dřívější dohody přestaly platit.¹¹ Vypukla válka mezi Rakouskem a Pruskem, která trvala od 14. června do 23. srpna 1866.

6 Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (dále jen ÖStA – HHStA), Rom – Vatican III, fasz. 9.

7 ÖStA – HHStA, Rom-Vatican III, fasz 9, f. 420–423r, 25. 5. 1866. Podobně i vídeňský nuncius měl k dispozici zprávy od pařížského nuncia a od dalších diplomatů. Srov. ASV, Seg. di Stato, rub. r. 165, fasc. 23. passim.

8 ÖStA – HHStA, Rom-Vatican III, fasz 9, f. 503–506, 1. 6. 1866.

9 ÖStA – HHStA, Rom-Vatican III, fasz 9, f. 507–510, 1. 6. 1866, réservée.

10 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 109rv.,  erven 1866.

11 ÖStA – HHStA, Rom-Vatican III, fasz 9, f. 512, 517–518.

Po bitvě u Hradce Králové

Hned druhého dne po prohrané bitvě u Hradce Králové nuncius rychle informoval o neúspěchu rakouské armády u Hradce Králové. Rakušané utrpěli velké ztráty, nepřítel ale neporazili. Ztráty na pruské straně byly menší. Rakouské vojsko je nyní oslabené a bude potřebovat odpočinek. Pruská vojska také projevovala větší nasazení a víru v konečné vítězství než rakouské oddíly.¹² Odkud přesně nuncius informace čerpal, není možné určit. Je však jisté, že zprávy o tragické bitvě se šířily rychle.

Podle nuncia Rakousko velmi pomalu počítalo ztráty a dosavadní čísla o padlých vojácích byla pouze odhad. Informoval také o odchodu ministra zahraničí Mensdorffa-Pouilly, kterého měl prozatímně nahradit Mořic Esterházy.¹³

6. července už nuncius psal další zprávu, po fatální porážce se obratem změnila situace i v Rakousku. Obecné nadšení pro válku se vytratilo, narůstá nespokojenost, veřejně byla kritizována vláda, připomínána byla neúspěšná válka s Itálií z 1859. Rakousko si tak opravdu mohlo připadat vůči Prusku méněcenné, i když vědělo o zlepšování pruské armády, nezareagovalo odpovídajícím způsobem a nyní nezbylo než konstatovat, že nepřítel byl lepší. Nespokojenost veřejnosti s vládou také nijak nepřispěla ke stabilitě, jediný, kdo se nadále těšil důvěře, měl být císař. To, že stále nebyly přesné údaje o ztrátách rakouské armády, přičítal nuncius skutečnosti, že buď nejsou skutečně sečteny, nebo se je armádní kruhy rozhodly raději tajit.¹⁴ Rakousko se po prohře armády v Čechách dostalo do velké krize, ukázala se jeho slabost, nedostatek schopných lidí, kteří by mohli úspěšně vést rakouskou politiku. Hrabě Mensdorff-Pouilly, který se do poslední chvíle snažil zabránit válce s Pruskem, prosazoval dohodu, a až nespravedlivé nároky Pruska a napadení mělo vést k válečné odpovědi. Mensdorff-Pouilly měl připomenout, že zastánci války podávali před jejím vypuknutím nepřesné informace o možnostech rakouského vojska, které vyvolaly neoprávněné naděje na vítězství. Nuncius také uvedl, že pokud jde o vzdání se Benátek, Rakousko si nyní nemůže dovolit diktovat žádné podmínky (ne příliš reálná úvaha o výměnu za Slezsko definitivně padla).¹⁵ Benátky byly tedy předány pod správu Francie. Při jednom rozhovoru, kdy se nuncius dotazoval, co má vzkázat Svatému otci, mu bylo řečeno: „Rakousko je nyní na dně, v kající poloze a prosí Svatého Otce o slitování a požehání.“¹⁶

Nuncius i v dalších zprávách opět připomenul všeobecnou nespokojenost v Rakousku, téměř to vypadalo, že hrozí bouře nespokojenosti. Připomínal, že někteří nastalou situaci vnímali dokonce jako „Boží trest“ pro Rakousko: „které se vzdálilo od církve a je za to trestáno, pokud se k církvi nevrátí, nebude spaseno, zatímco církev bez Rakouska

12 ASV, Seg. di Stato, an. 1866, rub. 247, fasc. 1, f. 121, 4. 7. 1866

13 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 123–124, 5. 7. 1866.

14 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 126rv, 6. 7. 1866.

15 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 135–136, 8. 7. 1866.

16 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 137, 10. 7. 1866.

spasena bude.¹⁷ Zvláště v kontextu liberálního směřování rakouské politiky a zvláště omezování platnosti konkordátu mezi Rakouskem a Svatým stolcem z roku 1855.

Na konci července 1866 už nuncius konstatoval, že Rakousko přijme jakýkoliv mír, je demoralizované a úspěchem je pro něj udržení rakouské části Slezska. Podle nuncia dokonce mohlo hrozit, že oblasti osídlené německým obyvatelstvem, které se nachází v Rakouské monarchii, se budou do budoucna snažit vrátit zpět k velkému německému národu. A problémy v německých oblastech Rakouska podníti další problémy s Čechy, Uhry, Slovaný a Chorvaty, tyto dosud ne příliš řešené problémy by mohly vést až k zániku Rakouska.¹⁸ V tomto ohledu ani nuncius netušil, jak oprávněné jeho obavy byly a jak vážné problémy v budoucnu nastanou (neřešené národnostní problémy vedly k rozpadu Rakouské monarchie; potencionální nebezpečí odtržení oblastí osídlených německým obyvatelstvem se ukázalo reálně po Mnichovské dohodě, kdy Sudety byly zabrány Německem).

Nuncius referoval i o nárůstu německého radikalismu. Ten měl být patrný zvláště ve Vídni, kde starosta Zelinka hlásíci se k liberální politice, projevoval značně proněmecké smýšlení. Ve stejném duchu se projevoval i brněnský starosta Giskra.¹⁹ Bismarck byl s jednáním s ním velmi spokojen a měl jej ujistit, že kdyby jednali oni dva spolu, že za dvě hodiny by mohli uklidnit a upokojit Německo. Nuncius to uvádí jak jeden z příznaků revolučních obav vlády, je patrné, že německý radikalismus je podporován a propagován. A pokud mu Rakousko nebude věnovat pozornost, bude jej to ohrožovat, zvláště pokud se k moci dostanou ultraliberální a jiní radikálové. Nuncius to spojil i s otázkou konkordátu a úsilím o jeho vypovězení, sekularizací církevního majetku za účelem odstranění státního dluhu a jiných populistických názorů. Rakousko podle něj bylo v krizi.²⁰

Dále také považoval Rakousko za oběť dominance Pruska v německém spolku.²¹ Zatímco Bavorsko mělo prohlašovat úsilí o zachování své svébytnosti.

Nuncius vyslovil domněnku, že je jen otázkou času, kdy ambice Pruska se dotknou zájmů velmocí (Anglie, Rusko), a mohly by přerůst v evropskou válku (*guerra Europea*), v ní očekával politickou orientaci Rakouska i směrem k Rusku. Připomněl také úsilí Itálie získat ještě další území na úkor Rakouska.²² Svou prohrou u Hradce Králové Rakousko rozhodlo nejen svoji konečnou prohru v této válce, ale také ovlivnilo budoucnost Itálie a přispělo k zániku papežského státu.²³

23. srpna byl podepsán v Praze mír, Rakousku byla garantována územní celistvost, ale bez Benátek a muselo se vzdát Holštýnska. Jakékoliv vyhlídky na výměnu území např.

17 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 140rv, 12. 7. 1866.

18 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 177–178r, 29. 7. 1866.

19 Dr. Karel Giskra, (1820–1879) brněnský starosta v době Prusko-rakouské války 1866–67. Stoupenec ústavověrné strany a rakouského centralismu. Brněnským starostou byl v době prusko-rakouské války, kdy byla nuceně pozastavena regulace města. Přes ztížené podmínky věnoval pozornost školství, chudinské péči, úpravě ulic, veřejnému osvětlení, vodovodu atd. Jako stoupenec centralismu odmítal historická práva českých zemí. Bismarck jej pověřil zprostředkovatelskou cestou do Vídně.

20 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 179–180r, 31. 7. 1866.

21 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 181–182r, 31. 7. 1866.

22 ASV, Seg. di Stato, an. 1867, rub. 165, fasc. 23, f. 191–192r, 1. 8. 1866.

23 Engel-Janosi, F.: *Österreich und der Vatikan 1846–1918*, s. 139–142.

za Slezsko ve prospěch Rakouska nebylo ani pomyšlení. V říjnu byla uzavřena mírová smlouva mezi Itálií a Rakouskem, která potvrdila odstoupení Benátska a znamenala i formální uznání Italského království. To byla velmi neradostná zpráva pro papežskou diplomacii, která si slibovala podporu Rakouska proti zásahům nově sjednocené Itálie vůči papežskému státu. Rakousko však mělo dost svých vlastních problémů, než aby mohlo pomoci s obranou (nebo dokonce obnovou) Papežského státu.

Následky prohrané války

V roce 1867 došlo k Rakousko-Uherskému vyrovnání, byla obnovena suverenita Uherského království a na mapě se objevilo Rakousko-Uhersko. Tímto vyrovnáním byly naprosto ignorovány požadavky jiných národů. Nepřekvapí, že nuncius referoval o nespokojenosti Čechů s dualismem, který dal Uhrám autonomii, ale nijak nebral ohledy na požadavky českých zemí ohledně jejich postavení v rámci monarchie. Neopomněl zmínit ani opakované žádosti české reprezentace, aby se František Josef I. nechal korunovat na českého krále, ale žádosti byly vždy neúspěšné. Vzhledem k tomu, že Češi na rozdíl od Němců neměli v parlamentu většinu, nepovažoval nuncius za příliš pravděpodobné, že by mohli své požadavky (respektování historických požadavků Českého království) realizovat.²⁴

Podobně i francouzské záruky však neměly dlouhého trvání. V červenci 1870 vypukla prusko – francouzská válka, francouzská vojska bránící papežský Řím odešla do své vlasti a tím se otevřela cesta k dobytí Říma. 20. září 1870 vojska italského království dobyla Řím a definitivně ukončila existenci někdejšího Papežského státu. Obavy Svatého stolce se naplnily. Porážená Francie pak přišla o Alsasko a Lotrinsko. Pruská „diplomacie“ rozšiřování území silou zbraní měla úspěch.

Závěr

Prusko-rakouskou válku z roku 1866 můžeme považovat za jednu z důležitých událostí politického a mocenského vývoje Evropy. Z diplomatických zpráv nuncia Mariana Falcinelli Antoniacchiho je patrné, že Rakousko mělo ambice na vítězství v této válce. Ale po prohrané bitvě u Hradce Králové se Rakousko dostalo do krize, na povrch vypluly dlouhodobě neřešené problémy (výzbroj armády, politické spory, nacionální antipatie). Všichni měli být šokováni ze situace, která nastala, protože věřili ve vítězství Rakouska. A nuncius se domníval, že tato prohra bude mít fatální následky, a v tomto se nemýlil. Rakousko se ocitlo na kolenou, ztratilo Benátsko, veškeré záruky Francie se staly bezvýznamnými.

Téměř fantaskní plán, že by vítězné Rakousko mohlo Benátsko vyměnit za Slezsko a tím kompenzovat své územní ztráty, vzal prohrou za své. Územní zisky tak slavila Itálie. Prusko neusilovalo o úplné ponížení Rakouska, nechtělo přijít o svého potencionálního

24 ASV, Seg. di Stato, an. 1870, rub. 247, fasc. 1., květen 1870.

spojence. Spokojilo se s jasným potvrzením svého významu jako významné evropské velmoci, ale také, že více než na diplomatická jednání dá na sílu zbraní. Prusko se stalo hegemonom v Severoněmeckém spolku a sjednocení Německa už nic nestálo v cestě. Rakousko bylo z těchto snah jasně vyčleněno.

Na vnitropolitické úrovni nuncius upozorňoval na neřešené problémy německého nacionalismu a postavení dalších národů. Rakousko-Uherské vyrovnání vzalo v potaz pouze uherské státoprávní požadavky a ignorovalo všechny ostatní národy (historické země) monarchie. V souvislosti s dualismem nuncius referoval o nespokojenosti Čechů s dualismem, který dal Uhrám autonomii, ale nijak nebral ohledy na požadavky českých zemí ohledně jejich postavení v rámci monarchie, včetně opakované žádosti, aby se František Josef I. nechal korunovat na českého krále. Je ovšem otázkou jak by se k přijetí českých (nebo jiných) státoprávních požadavků stavělo německé obyvatelstvo a v jaké formě by mohla být případná federalizace realizovatelná. Obava, že neřešené národnostní problémy by mohly vést k zániku Rakouské monarchie, se ukázala v budoucnosti jako oprávněná.

Nuncius také upozornil na nebezpečí hrozby, že by se německé obyvatelstvo v Rakouské monarchii mohlo chtít „vrátit“ zpět k velkému německému národu. Což se stalo v roce 1938 při „anšlusu Rakouska“ a v případě českých zemí po mnichovské dohodě odtržením Sudet (ani v jednom případě se však nejednalo o touhu všech německých obyvatel).

Nunciova obava, že mocenské ambice Pruska mohou narušit zájmy jiných velmocí a přerůst až „v evropskou válku“ se opět stala skutečností, jen s tím rozdílem, že se nejednalo „pouze“ o evropskou válku, ale roku 1914 byla rozpoutána válka světová. Po boku Pruska stálo Rakousko-Uhersko, které tak dospělo ke své definitivní prohře, zániku monarchie.

Loss with fatal consequences. Political developments after the Prussian-Austrian War from the point of view of the Viennese Nuncio

The Prussian-Austrian War of 1866 was an important milestone in the development of the stratification of the powers in Europe. It is obvious from the diplomatic reports of the nuncio, Mariano Falcinelli Antoniacci, that Austria had imagined it could win this war. However, after the defeat at Hradec Králové, Austria fell into crisis, with long-standing problems rising to the surface (the army's weaponry, political conflicts and national antipathies). The nuncio believed that this defeat would have fatal consequences. Austria was on its knees, it had lost Venice and all guarantees with France became worthless (France herself would soon be defeated by Prussia and lose Alsace and Lorraine).

Italy made territorial gains. Prussia had clearly demonstrated that it was an important European power and that strength of arms was more important than diplomatic negotiations. Prussia became the leader of the North German Confederation and nothing now stood in the way of a united Germany.

The nuncio also highlighted internal-political problems such as German nationalism and the status of the other nations. The Austro-Hungarian settlement only took into account Hungarian

national demands and ignored those of all the the other nations (historical lands) of the monarchy. The concern that the unsolved national issue could lead to the disintegration of the Austrian monarchy proved to be correct. The nuncio also warned of the dangers from the German communities within the Austrian monarchy which wanted to 'return' to a greater German nation.

The nuncio's worry that the political ambitions of Prussian could conflict with the interests of the other great powers and lead to a 'European war' became reality and resulted in the First World War, where Austria-Hungary stood by Prussia, leading to their final defeat and the end of the monarchy.